

woordelijkheden toegespeeld. De grote rol van de milieuorganisaties ligt vooral in het overeind houden van de minder grijpbare onderwerpen als het broeikasbeleid, de duurzaamheidsdoelen in het gemeentelijk krachtenveld.

De Stichting Natuur en Milieu, de VNG en de twaalf Milieufederaties hebben in 1999 het initiatief genomen tot het project 'Milieumonitoring door gemeenten'. De milieumonitor, met indicatoren voor het gemeentelijk milieubeleid, geeft inzicht in de lokale milieukwaliteit en de milieuprestatie van de gemeenten. De gemeenten doen zelf het werk, de initiatiefnemers faciliteren en vervullen de rol van kritisch volger van de gemeentelijke inspanningen. (Bron: Milieumagazine nr. 10, 2001)

Samenwerking met boeren

'Ontmoet het Platteland' is een nieuw samenwerkingsproject van het IVN Consulentenschap NME Flevoland, de Noordelijke Land- en Tuinbouworganisatie (NLTO) en Natuurmonumenten Voorsterbos, gericht op kennisgeving met de agrarische, natuurlijke en cultuurhistorische omgeving van Kraggenburg in de Noordoostpolder. Streekguiden geven rondleidingen op agrarische bedrijven, en vertellen over de geschiedenis van de bedrijfstak, de producten, productiemethoden en de landbouw in het algemeen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan natuur en landschap. Financiers van het project zijn NME21, de Provincie Flevoland, SGB 2001, het NLTO-ontwikkelingsfonds en de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij.

De twintig deelnemende landbouwbedrijven, waarvan een biologisch, zijn actief in akkerbouw, fruitteelt en melkveehouderij. Folders met een beschrijving van de mogelijkheden van 'Ontmoet het platteland' zijn voor publiek verkrijgbaar bij de VVV's in de Noordoostpolder, Flevoland en de Kop van Overijssel.

Informatie: IVN Consulentenschap NME Flevoland, tel. 0320-258980, e-mail cnme.flevoland@ivn.nl

Stiltecampagne

Met het project 'Stilte alstublieft' vraagt Stichting Natuur en Milieu aandacht voor de waarde van stilte in de natuur. Via een stilte-scorekaart is de betekenis die het publiek toekent aan stilte in het dagelijks leven gepeild. Met de resultaten van deze enquête wil Natuur en Milieu politici en beleidsmakers overtuigen om in hun plannen rekening te houden met de behoefte aan stilte in het buitengebied. Stilte Alstublieft is onderdeel van de campagne 'En dan nu: échte welvaart!'. Informatie: www.snm.nl/stiltealstublieft

23 nieuwe subsidies voor duurzaamheidsprojecten

De provincie Zuid-Holland heeft voor 1,3 miljoen gulden subsidies toegekend aan 23 projecten die door natuur- en milieueducatie (NME) en communicatie een bijdrage leveren aan het proces van groei naar een duurzame samenleving. De gesubsidieerde projecten bereiken bij elkaar een groot en gevarieerd aantal doelgroepen. Eén van de toegekende subsidies gaat naar het Zuid-Hollandse Bureau voor Toerisme en de EUCC-De Kustunie.

Met het geld wordt een internetsite ontwikkeld met 'VVV-functie' voor duurzame recreatie. Op de site komt ook algemene informatie over duurzaam recreëren. De gemeente Delft krijgt subsidie voor een project dat NME-activiteiten integreert in een brede school in twee Delftse wijken.

Een sociaal programma voor het welzijn van kinderen, jongeren en hun ouders wordt hier gekoppeld aan duurzaamheid.

Dit vergroot de betrokkenheid van de bewoners bij hun leefomgeving.

De rol van de provincie binnen Leren voor Duurzaamheid gaat verder dan alleen het verstrekken van subsidies. Ook de verspreiding en uitwisseling van kennis en ervaringen die binnen de projecten worden opgedaan, ziet de provincie als een belangrijke taak.

Informatie: Peter de Roode, tel. 070-4417630,

e-mail: roode-p@pzh.nl

Patricia Buving, tel. 070-4416958, e-mail: beuvingp@pzh.nl

2 miljoen extra voor natuurregeling

Staatssecretaris Faber van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) heeft 2 miljoen gulden extra beschikbaar gesteld voor de Regeling draagvlak natuur, onderdeel programma's. Eerder in 2002 was voor dit onderdeel van de regeling al 3,6 miljoen gulden beschikbaar gesteld. Faber heeft besloten het budget te verhogen om meer programma's te kunnen honoreren die voor LNV van belang zijn.

De Regeling draagvlak natuur is de opvolger van de Regeling versterking maatschappelijke betekenis natuur. Het onderdeel programma's is dit jaar voor het eerst opengesteld. Subsidies voor programma's worden verstrekt om de betrokkenheid van maatschappelijke partijen bij natuur en natuurbeleid te vergroten. Dit gebeurt enerzijds door het uitwisselen van kennis en ideeën over natuur ten behoeve van beleidsprocessen bij overheden.

Anderzijds door de verbreding van de resultaten van eerder uitgevoerde projecten die gericht zijn op natuur- en milieueducatie voor intermediaire groepen, voorlichtingsactiviteiten, visievorming en inbreng en samenwerking tussen organisaties.

Duurzaamheidseducatie moet leren nadenken over inhoud
duurzame samenleving

NME moet E van educatie hooghouden

door Susanne Lijmbach en Marjan Margadant-van Arcken

Over duurzame ontwikkeling valt méér te zeggen dan dat dit begrip in de praktijk ingevuld moet worden, concludeerden Margadant en Lijmbach in het vorige nummer van NME Podium. Tussen een beperkte ecologische invulling van het begrip duurzaamheid en een volledig situatie-afhankelijke invulling is ook een maatschappij-theoretische invulling van duurzame ontwikkeling mogelijk. De verschillende visies op de maatschappelijke aspecten van duurzaamheid stelt NME voor de uitdaging om te leren nadenken over wat een duurzame samenleving kan inhouden, en niet uit te gaan van vooronderstellingen.

SOMMIGE
PEDAGOGEN
VINDEN HET
BEGRIP
DUURZAAM-
HEIDSEDUCATIE
VERKEERD,
OMDAT DIE
VERONDERSTELT
DAT DUUR-
ZAAMHEID
'MOET'

Volgens de notitie 'Leren voor een duurzame samenleving' vraagt duurzaamheid als nieuwe inhoud voor NME ook om nieuwe leerconcepten. Met name sociaal leren wordt in deze notitie gepropageerd als nieuw leerconcept voor NME.

Sociaal leren verwijst volgens deze notitie naar de leerprocessen die in gezin, buurt, school, werk en tal van andere kaders plaatsvinden. In de praktijk komt sociaal leren voor een duurzame samenleving vaak neer op het invulling geven aan duurzaamheid in wijk, gemeente, bedrijf of sector door bewoners- en andere maatschappelijke organisaties, bedrijven, lagere overheden en NME-instellingen, zie de vele activiteiten in het kader van Lokale Agenda 21. Met duurzame ontwikkeling als nieuwe inhoud voor NME wordt vaak geprobeerd twee vliegen in één klap te slaan: toevoeging van de maatschappelijke aspecten van natuur- en milieukwesties én duurzaamheid als nieuwe inhoud. De opvatting dat duurzame ontwikkeling als inhoud ook andere leerconcepten vereist, voegt hier een 'derde vlieg' aan toe, en wel die van een alternatief voor de gangbare leerconcepten in NME. In 'Leren voor een duurzame samenleving' ontbreekt echter iedere reflectie op gangbare en alternatieve leerconcepten – met als gevolg dat het (bekritiseerde) gangbare leerconcept zowel in deze notitie als de NME-praktijk blijft voortbestaan. In onze zoektocht naar een alternatief leerconcept voor NME kwamen wij vier verschillende visies tegen op de E van duurzaamheidseducatie en NME in het algemeen.

Achteruitgang tegengaan

Op veel maatschappelijke terreinen wor-

den onderwijs en educatie opgevat als één van de middelen om gewenste veranderingen te realiseren onder het motto "Jong geleerd, is oud gedaan". Binnen de 'klassieke' NME is deze *instrumentele visie* op leren alom aanwezig. Op tentoonstellingen, tijdens excursies en cursussen en in tijdschriften wordt aan jong en oud kennis verschaft over natuur en milieu, de achteruitgang daarvan en wat zij kunnen doen om die achteruitgang tegen te gaan. Leren wordt hier opgevat als de overdracht van kennis en gedragsmogelijkheden ten behoeve van het behoud van natuur en milieu.

Ook in duurzaamheidseducatie komt men deze visie op leren in verschillende gedaanten tegen. Met name op scholen, van basisonderwijs tot en met universiteit, bestaat onderwijs over duurzaamheid meestal uit ecologische basisvorming (inclusief langetermijn-effecten van ons handelen) en het aanreiken van duurzame gedragsveranderingen en technieken. Hoe hoger het onderwijs, hoe vaker duurzaamheid gereduceerd wordt tot ecologische duurzaamheid. Wanneer de maatschappelijke dimensies van duurzaamheid wél behandeld worden, garandeert dit echter allerm minst een andere visie op leren.

Overeenkomstig de visie dat duurzame ontwikkeling ook een gelijkheid tussen geïndustrialiseerde en Derde Wereldlanden zou moeten inhouden, wordt in menige cursus over duurzaam consumeren ook uitgelegd dat Max Havelaar-koffie de inkomenspositie van de kleine koffietelers verbetert. En in menige technische opleiding is het uitgangspunt dat duurzame technologie ook economisch rendabel moet zijn. De kern van een instrumentele visie op leren -

de gerichtheid op een bepaalde invulling van duurzaamheid - is ook hier aanwezig.

Deze instrumentele visie ligt op dit moment vanuit verschillende hoeken onder vuur.

Zelfstandig denken

Veel pedagogen bekritiseren een instrumentele visie op leren vanwege de gerichtheid op een bepaald extern doel dat zelf niet ter discussie wordt gesteld. Deze pedagogen maken een onderscheid tussen onderwijs en educatie. Onderwijs omvat de overdracht van kennis en vaardigheden om een bepaald doel te bereiken. Om een goede timmerman te worden, moet men van alles leren over houtsoorten en moet men leren een hamer te hanteren. Met deze visie op leren is niets mis als de lerende een welomschreven doel wil bereiken, zoals leren timmeren.

Educatie daarentegen is, zoals opvoeding in het algemeen, een zoektocht naar doelen. De lerende wordt door de leraar geleerd zijn of haar eigen positie te bepalen. Het doel van educatie is een zelfstandig denkende en handelende persoon. Bij zelfstandigheid hoort het kunnen formuleren, funderen, verantwoordwoorden en heroverwegen van de eigen opvattingen, normen, waarden en belangen ten opzichte van andere mensen met andere opvattingen, normen, waarden en belangen. Vanuit deze *pedagogische visie* op leren is een instrumentele visie op duurzaamheidseducatie een vloek en eigenlijk geen educatie te noemen. Juist omdat er verschillende visies bestaan op wat een duurzame samenleving zou kunnen zijn, moet in duurzaamheidseducatie de vraag hier naar centraal staan, opdat de lerenden een antwoord hierop kunnen formuleren. Leren voor een duurzame samenleving zou vanuit deze pedagogische visie primair educatie moeten zijn. Sommige pedagogen gaan nog een stap verder en zeggen dat het hele begrip duurzaamheidseducatie al verkeerd is, omdat er daarbij van uitgegaan wordt dat duurzaamheid moet, waardoor de vraag naar de wenselijkheid of noodzaak van duurzaamheid onder tafel verdwijnt. Met name in NME-kringen zal men al snel zeggen dat de pedagogische kritiek op het instrumentele karakter van NME onterecht is. Juist in NME wordt veel aandacht besteed aan waarden en hou-

dingen met betrekking tot de natuur. Dit klopt. Maar hierbij moet onderscheid gemaakt worden tussen waardenoverdracht en waardenvorming. In veel 'klassieke' NME is sprake van waardenoverdracht. Het behoud van natuur en milieu of van bepaalde elementen daarvan wordt als een vanzelfsprekende waarde beschouwd. De stap van lijstjes met planten en dieren die achteruit gaan, naar de conclusie dat deze achteruitgang tegengehouden moet worden, wordt niet geproblematiseerd. De bewustwording of attitudeverandering, die volgens velen een onderdeel is van NME, moet wel resulteren in het laten staan en beschermen van zeldzame planten.

Interactieve beleidsvorming

Het nieuwe leerconcept dat in 'Leren voor een duurzame samenleving' wordt voorgesteld, is dat van *sociaal leren*. Het probleem is dat dit concept momenteel in twee verschillende kringen opgang maakt.

In pedagogische kringen sluit het begrip 'sociaal leren' aan bij een pedagogische visie op leren. 'Sociaal' slaat hier niet op het feit dat leerprocessen vaak plaatsvinden met andere mensen (in klassen of buitenschoolse groepen), maar verwijst naar een samenhang tussen maatschappelijk handelen en leren. Sociaal leren betreft het leeraspect van activiteiten van natuur- en milieu-organisaties, bewonersorganisaties, overheden, bedrijven of samenwerkingsverbanden hiertussen.

Verwijzend naar de theorie over de huidige maatschappij als een 'risicomaatschappij' (zie het voorgaande artikel in NME-Podium), stellen de voorstanders van het pedagogisch concept 'sociaal leren' dat het handelen in de huidige samenleving keer op keer vraagt om een bepaling van de eigen positie ten opzichte van andere mensen en van natuur en milieu. Bijvoorbeeld: een duurzame inrichting van een wijk door bewoners, lokale overheid, winkeliers en/of andere deelnemende instanties vergt van de deelnemers een explicatie van wat zij verstaan onder een duurzame wijk en de bereidheid om hun eigen en andere visies hierop aan een kritische discussie te onderwerpen - in de hoop om zo tot een overeenstemming te komen. Deze kritische reflectie op wat duurzaamheid in de wijk zou kun-

ALS EEN
GEMEENTE DE
HOEVEELHEID
AFVAL MET 30%
WIL VERMINDE-
REN, PRIMA,
MAAR DE
IMPLEMENTATIE
VAN DIT BELEID
IS GEEN
EDUCATIE

Bij
DUURZAME
LEEFBAARHEID
ALS NIEUWE
INHOUD VOOR
NME GAAT
HET OM
DE KWALITEIT
VAN DE
LEEFOMGEVING

nen inhouden, wordt opgevat als een leerproces in bovengenoemde pedagogische zin. Want deze reflectie is gericht op een gefundeerde en verantwoorde invulling van duurzaamheid zonder dat het beoogde resultaat, zoals bij instrumentele leerprocessen, tevoren vastligt in de vorm van een bepaald duurzaamheidsbegrip.

Sociaal leren wordt echter ook vanuit een geheel andere dan de pedagogische hoek gepropageerd, en wel vanuit de politiek-bestuurlijke hoek. In deze hoek is sociaal leren geen kritiek of aanvulling op andere leerconcepten, maar een alternatief voor hiërarchische beleidsconcepten. Deze laatste houden in dat beleid centraal, bijvoorbeeld door de Tweede Kamer, vastgesteld wordt en vervolgens op diverse wijzen geïmplementeerd wordt in de samenleving, bijvoorbeeld door wettelijke geboden (zoals milieu-vergunningen), subsidies (zoals voor natuurbehoud door boeren) of belastingen (zoals een ecotax). Een hiërarchisch beleid roept echter vaak veel kritiek, protest en juridische procedures op. Denk hierbij aan de acties en protesten van boeren tegen de herstructurering van de varkenshouderij en de Ecologische Hoofdstructuur of de aankoop van een stukje grond door actievoerders om zo de uitbreiding van Schiphol of aanleg van de Betuwelijn te blokkeren. Interactieve of participatieve beleidsvorming wordt voorgesteld als alternatief voor deze wijze van beleid. Dit alternatief houdt in dat burgers, bedrijven, lagere overheden en sociale organisaties actief betrokken zijn in het beleidsproces.

In duurzaamheidskringen worden interactief beleid en sociaal leren vaak aan elkaar gelijk gesteld. Op zich is dit niet onjuist. Een actieve betrokkenheid van burgers, organisaties en bedrijven bij het tot stand komen van een duurzaamheidsbeleid is zowel een beleidsproces als een sociaal leerproces in pedagogische zin, zie het voorbeeld van een duurzame inrichting van een wijk.

In de notitie 'Leren voor een duurzame samenleving' wordt sociaal leren echter expliciet opgevoerd als een instrument van de overheid om haar beleid uit te voeren. Educatie wordt één van de overheidsinstrumenten genoemd, naast juridische en financiële, om haar duurzaamheidsbeleid uit te voeren. Even verderop in dezelfde notitie wordt ook gezegd wat dit beleid inhoudt, namelijk een toename van natuur- en milieuvriendelijk gedrag. Ook in projecten waaraan NME-instellingen onder de noemer 'sociaal leren' deelnemen, gaat het vaak om het bevorderen van dit gedrag in combinatie met de waarden, normen en belangen van bijvoorbeeld bewoners, bedrijven of boeren. Een blijkbaar reëel voorbeeld kreeg één van ons voorgelegd tijdens een debat over het rapport 'Duurzaamheid als leergebied': "Wat zou jij doen als de gemeente jou vroeg mee te werken aan een project om samen met bewoners te bekijken hoe de hoeveelheid huishoudelijk afval met 30% verminderd kan worden?"

Ons antwoord luidt dat hiermee de E van NME en duurzaamheidseducatie overboord wordt gegooid. Als een gemeente de hoeveelheid afval met 30% wil verminderen, prima, maar de implementatie van dit beleid, ook het samen

met bewoners bekijken hoe dit streefcijfer gehaald zou kunnen worden, is geen educatie. Wil dit een vorm van educatie in pedagogische betekenis zijn, dan moeten ook de achtergronden van dit beleid zelf ter discussie gesteld, bekritiseerd en beïnvloed kunnen worden. Men kan hierbij denken aan onderwerpen als de samenhang tussen deze ecologische benadering van de afvalproblematiek en sociale verschillen wat betreft hoeveelheden afval en (on)mogelijkheden om deze te verminderen, de vraag of een goed afvalbeleid in één algemeen percentage uitgedrukt kan worden, de rol en structuur van supermarkten of de rol van de gemeente zelf

als toeleveraar of mede-eigenaar van afvalverwerkingsbedrijven.

Duurzame leefbaarheid

Onze conclusie dat sociaal leren opgevat als participatieve beleidsuitvoering niets van doen heeft met educatie, heeft bij menigeen wrevel opgewekt. "Jullie zagen de poten onder mijn stoel weg", zei een voor NME verantwoordelijke ambtenaar eens. Integendeel, zeggen wij. De strekking van het rapport 'Duurzaamheid als leergebied' is dat de educatieve poot van duurzaamheidseducatie en NME overeind gehouden moet worden. Wat dit zou kunnen inhouden, vonden wij bij de Nijmeegse pedagoog

Vier verschillende visies op educatie over duurzaamheid:

1

In de *instrumentele visie* zijn onderwijs en educatie middelen om bepaalde, wenselijk geachte veranderingen te realiseren. Overdracht van kennis en gedragsmogelijkheden zijn dan gericht op een bepaalde invulling van duurzaamheid: het behoud van natuur en milieu.

2

De *pedagogische visie* maakt een onderscheid tussen onderwijs en educatie. Onderwijs omvat de overdracht van kennis en vaardigheden om een bepaald doel te bereiken, zoals leren timmeren. Educatie daarentegen is een zoektocht naar doelen: de lerende wordt geleerd zijn of haar eigen positie te bepalen en zelfstandig te denken en handelen.

3

De visie van *sociaal leren* kan op twee manieren worden ingevuld:

- In pedagogische kringen sluit sociaal leren aan bij de pedagogische visie en 'sociaal' verwijst dan naar de samenhang tussen maatschappelijk handelen en leren: iedereen moet voortdurend de eigen positie bepalen ten opzichte van andere mensen en van natuur en milieu. Deze kritische reflectie op wat duurzaamheid zou kunnen inhouden, wordt opgevat als een leerproces.
- In de politiek-bestuurlijke hoek is sociaal leren vooral een vorm van interactieve beleidsvorming als alternatief voor hiërarchische beleidsconcepten: burgers, bedrijven, lagere overheden en sociale organisaties worden actief betrokken in het beleidsproces.

4

De visie van *'levenspolitieke vorming'* deelt de pedagogische visie op leren als de ontwikkeling van opvattingen, normen en waarden met toevoeging van de 'politieke', maatschappelijke aspecten hiervan: de maatschappelijke belemmeringen, voorwaarden en mogelijkheden voor de realisatie van deze opvattingen, normen en waarden. De toevoeging 'levens-' geeft aan dat het gaat om opvattingen, normen, waarden en perspectieven met betrekking tot de leefomgeving en het leven. Thema's voor duurzaamheidseducatie zijn hierin 'duurzame leefbaarheid' en 'maatschappelijke mede-verantwoordelijkheid'.

VAAK
ONTBREEKT EEN
KRITISCHE
BESPREKING VAN
DE
OPVATTINGEN,
NORMEN,
WAARDEN EN
BELANGEN
ACHTER DE
DIVERSE
MAAT-
SCHAPPELIJKE
POSITIES

Theo Jansen. In één van de hoofdstukken van zijn boek 'Gedeelde verschillen' (1994) heeft Jansen uitgewerkt wat NME volgens hem in behoort te houden. Wij hebben deze pedagogische visie op NME uitgewerkt naar duurzaamheidseducatie. Jansen vat NME op als 'levenspolitieke vorming'. Het woord 'vorming' verwijst hier naar de hierboven uitgelegde, pedagogische visie op leren als de ontwikkeling van opvattingen, normen en waarden. De toevoeging 'politieke' brengt het maatschappelijk aspect hiervan in, dat wil zeggen de maatschappelijke belemmeringen, voorwaarden en mogelijkheden voor de realisatie van deze opvattingen, normen en waarden. De toevoeging 'levens-' is specifiek voor NME en betekent dat het gaat om opvattingen, normen, waarden en perspectieven met betrekking tot de leefomgeving en het leven. In het rapport 'Duurzaamheid als leergebied' hebben wij het begrip 'levenspolitieke vorming' uitgewerkt naar duurzaamheidseducatie. Dit resulteerde in 'duurzame leefbaarheid' en 'maatschappelijke medeverantwoordelijkheid' als thema's voor duurzaamheidseducatie.

Het 'levens'-aspect van NME leidt tot een beschouwing over de begrippen 'leefbaarheid' en 'duurzaamheid'. Jansen benadrukt dat het bij NME ook en vooral moet gaan om leefbaarheid in de zin van de leefomgeving en het leven zoals deze ervaren en gewaardeerd worden. Nu is de kwaliteit van de leefomgeving al vanouds het thema van NME, dat volgens 'Leren voor een duurzame samenleving' verbreed moet worden naar duurzaamheid, omdat het niet alleen om de leefomgeving hier-en-nu maar ook om die van daar-en-later gaat. In ons rapport verdedigen wij de stelling dat duurzaamheid alleen de tijd-dimensie ('later') toevoegt aan leefbaarheid. Dat het ook om de leefbaarheid voor andere mensen ('daar') gaat, valt ons inziens onder het *politieke* aspect van duurzaamheidseducatie. Om de kwaliteit van de leefomgeving boven tafel te houden, stellen wij *duurzame leefbaarheid*, in plaats van alleen duurzaamheid, voor als nieuwe inhoud voor NME. Met name in duurzaamheidsdebatten en -educatie zien we dat de leefomgeving en het leven (de thema's van 'klassieke' NME) vaak uitsluitend wetenschappelijk worden benaderd. De maatschappelijke onrust over bijvoor-

beeld eventuele gevolgen van biotechnologie voor natuur en milieu of over de veiligheid van ons voedsel wordt meestal automatisch vertaald in termen van wetenschappelijk vaststelbare risico's en hoeveelheden toxische stoffen.

Andere interpretaties hiervan, bijvoorbeeld in termen van onzekerheid, vertrouwen en houding ten opzichte van de natuur, worden afgedaan als irrationeel, emotioneel of subjectief, die met bestuurlijke en wetenschappelijke transparantie weggenomen kunnen worden. De term 'duurzame leefbaarheid' benadrukt het belang van deze emotionele, sociaal-psychologische, culturele en esthetische waarden met betrekking tot de leefomgeving en het leven, die bij probleeminterpretaties en de aanvaardbaarheid van oplossingsrichtingen vaak even 'hard' blijken te zijn als wetenschappelijke argumenten. In duurzaamheidseducatie zou het bijvoorbeeld niet alleen moeten gaan over ecologisch verantwoord voedsel maar ook over lekker voedsel, én visies op de samenhang hiertussen, bijvoorbeeld op de smaak van appels en kennis van de wijze waarop zij geteeld zijn.

Maatschappelijke medeverantwoordelijkheid

Eén van onze conclusies is dat educatie over de maatschappelijke aspecten van duurzaamheid weinig verschilt van goede NME. NME gaat namelijk óók over de maatschappelijke aspecten van natuur- en milieukwesties.

Dit tweede, politieke thema van duurzaamheidseducatie verbindt individuele wenselijkheden betreffende duurzame leefbaarheid met maatschappelijke gevolgen, belemmeringen, mogelijkheden en voorwaarden voor de realisatie hiervan.

Jansen gebruikt hiervoor het prachtige trefwoord: 'medeverantwoordelijkheid'. Ook in NME en duurzaamheidseducatie wordt 'maatschappelijk verantwoord' vaak genoemd als criterium voor de oplossing van natuur-, milieu- en duurzaamheidsproblemen. In de praktijk komt dit echter niet veel verder dan dat met anderen rekening gehouden moet worden of dan een schoon maatschappelijk geweten.

Educatie behoort inzicht te bieden in onze maatschappelijke medeverantwoordelijkheid, in de maatschappelijke aspecten die onvermijdelijk vastzitten

aan geuite wensen met betrekking tot duurzame leefbaarheid. De wensen van recreanten met betrekking tot natuurgebieden verschillen veelal van die van natuurbeschermers. Mijn aankoop van een kant-en-klaar-maaltijd, waarin vaak genetisch gemanipuleerde grondstoffen zijn verwerkt, draagt mede bij aan de mening van de fabrikant dat consumenten niet tegen genetische manipulatie zijn. Een duurzame wijkinrichting is vaak alleen mogelijk als er ook een aantal bestuurlijke en ambtelijke hobbels worden genomen. En zo kun je nog wel even doorgaan. Inzicht in zowel de maatschappelijke beperkingen en mogelijkheden om als individuele consument, recreant, natuurbeschermings- of wijkorganisatie verantwoordelijkheid te dragen voor de gevolgen van het eigen handelen, als inzicht in het voortbestaan of de oplossing van conflicten en het nemen van institutionele hobbels, behoren onderdeel uit te maken van de inhoud van duurzaamheidseducatie of 'goede NME'. Hier komen ook de verschillende maatschappij-theoretische visies op duurzame ontwikkeling, zoals weergegeven in het voorgaande artikel, om de hoek kijken. Hierbij denken wij aan het ter discussie stellen van de vele vooronderstellingen, bijvoorbeeld van de economistische redenering. Hierin wordt ervan uitgegaan dat een duurzame productie alleen mogelijk is als de consumenten bereid zijn hiervoor meer te betalen – alsof 'de' consument altijd een ander is dan hij of zij zelf, alsof de markt louter een kwestie is van 'U vraagt, wij produceren' en alsof de samenleving uitsluitend uit consumenten bestaat!

Normen, waarden en belangen

NME en duurzaamheidseducatie zijn op diverse plekken mogelijk: op scholen en universiteiten, in buiten- en naschoolse educatie, en tijdens concrete, maatschappelijke activiteiten.

Op al deze plekken zien we echter een bedreiging van de E van NME en educatie in het algemeen. Het toenemende project- en probleemgericht onderwijs op scholen en universiteiten is, als getrouwe replica hiervan (bijvoorbeeld in de vorm van rollen- en simulatiespelen) een té goede voorbereiding op het toekomstig maatschappelijk functioneren van de leerlingen en studenten. Wat ontbreekt is een kritische bespreking

van de opvattingen, normen, waarden en belangen *achter* de diverse maatschappelijke posities. Ook in de na- en buitenschoolse educatie worden deze nauwelijks besproken. De naschoolse educatie, het vroegere vormingswerk, richt zich bijna geheel op om-, her- en bijscholing voor de arbeidsmarkt. En in buitenschoolse educatie en concrete, maatschappelijke activiteiten wordt educatie vaak in één adem genoemd met communicatie en voorlichting. Het is volgens ons de eerste taak van NME-instellingen om op al deze plekken de E van educatie hoog te houden door de onderliggende kennis, normen, waarden en belangen van aanwezige opvattingen (ook van de leerlingen, studenten, cursisten en andere deelnemers zelf) expliciet en bespreekbaar te maken. Het algemene doel hiervan is de ontwikkeling tot democratische burgers, die – ook in concrete situaties – bereid en in staat zijn om hun eigen opvattingen en belangen te relateren aan het zoeken naar gemeenschappelijke en algemenere normen, waarden en belangen. Wat betreft duurzaamheidseducatie betekent dit primair, ook in beroepsopleidingen en concrete, maatschappelijke activiteiten, een gerichtheid op het (leren) nadenken over wat een duurzame samenleving zou kunnen inhouden, in plaats van op het concreet invullen van impliciete en soms strijdige visies op duurzame ontwikkeling. NME-ers zouden gespitst moeten zijn op de momenten waarop deze reflectie aan de orde gesteld kan of moet worden. Op die momenten moeten NME-instellingen natuurlijk ook educatie te bieden hebben.

In het volgende nummer van Podium zullen Margadant en Lijmbach als afsluiting van hun drieluik enkele voorbeelden uitwerken, om een concreet beeld te geven van hun visie op duurzaamheidseducatie als levenspolitieke vorming. ▲

Susanne Lijmbach is filosoof bij het Departement Maatschappijwetenschappen, Wageningen Universiteit.

Tel: 0317-482186, e-mail:

susanne.lijmbach@alg.tf.wag-ur.nl

Marjan Margadant is bijzonder hoogleraar

Natuur- en Milieu-Educatie, Universiteit Utrecht.

Tel.: 030-2535450, e-mail: margadan@cybercomm.nl

Duurzaamheid als leergebied. Conceptuele analyse en educatieve uitwerking (CD-Press, Utrecht, 2000)

Programmamanager Harm Blanken over
Leren voor Duurzaamheid

'Simplicity without losing Complexity'

door Marieke van der Werf

Harm Blanken is sinds 1 september programmamanager van het NCDO-programma Leren voor Duurzaamheid (zie NME Podium nummer 3/2001) naast Mariëtte van Stalborch. Nu zijn wittebroodsweken in deze functie erop zitten, staan we stil bij zijn visie op Leren voor Duurzaamheid en wat het programma kan betekenen voor de NME-professional.

"EEN
SAMENLEVING
KAN ZICH
ALLEEN
DUURZAAM
ONTWIKKELEN
ALS ZE ZICH
MET DE
VOLLE BREEDTE
VAN
HET BEGRIJ
BEZIGHOUDT"

Voor Blanken zelf betekent Leren voor Duurzaamheid een uitdaging. "Duurzame ontwikkeling is als begrip interessanter dan de natuur- en milieu-problematiek. In het woord ontwikkeling zit ruimte voor oplossingen, voor constructief denken. En duurzame ontwikkeling is breed. Het probeert niet alleen de samenhang te zien tussen economie, ecologie en sociaal-culturele aspecten, maar ook het verband tussen nu en straks en tussen hier en daar. Voor afwenteling in tijd en ruimte is binnen duurzame ontwikkeling geen plaats." Harm Blanken gelooft in die breedte. Naar zijn mening kan een samenleving zich alleen duurzaam ontwikkelen als ze zich met de volle breedte van het begrip bezighoudt. "En dan is het de uitdaging om zo'n breed en vaag begrip handen en voeten te geven. Dat wil ik met Leren voor Duurzaamheid doen door focus aan te brengen, door tijdelijk te concentreren op een bepaald onderwerp. De samenhang mag echter nooit uit het oog raken: 'Simplicity without losing complexity', zoals het in het Engels zo mooi wordt verwoord."

Ontdekkingsreis

"De duurzame samenleving is geen vaststaand gegeven maar een voortdurend opschuivende horizon. Dat maakt het programma Leren voor Duurzaamheid een ontdekkingsreis. Door het leerproces, het voortschrijdend inzicht, ga je vooruit. De voortgang die je boekt in de drie pijlers van duurzame ontwikkeling signaleer je als mijlpalen, die je optekent in het logboek." Dat is poëtisch gezegd, en we kunnen ons er ook iets bij voorstellen, maar nu even praktisch: Wat kan het NME-werkveld van het programma verwachten? Volgens Blanken komt het kortweg neer op verbreding en vernieuwing. Leren voor Duurzaamheid gaat verder dan andere NME-program-

ma's. Het zal dan ook andere educatieprojecten voortbrengen. Om te beginnen inhoudelijk: het gaat niet alleen om natuur- en milieu, maar ook over economie en de inrichting van de samenleving. En over de gevolgen elders op langere termijn in plaats van alleen het hier en nu. Ten tweede wil het programma een verschuiving teweegbrengen van 'educatie' naar 'leren': van een formele onderwijssituatie naar informele leerprocessen en nieuwe methoden zoals debat, overleg en werkgroepen.

De verbreding komt ook tot uiting in de samenwerkingspartners. Bij Leren voor Duurzaamheid zijn niet alleen NME-professionals betrokken, maar ook wetenschappers uit sociaal-economische hoek, vertegenwoordigers van consumenten en bedrijven, maatschappelijke organisaties en uiteindelijk de hele samenleving. Daardoor zullen nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan. Wordt bij NME, zeker op provinciaal niveau, traditioneel vooral samengewerkt met NME-professionals, projecten in het kader van Leren voor Duurzaamheid kunnen